

Circumstances to be proved in the investigation of crimes in the tax sphere

Adolat KHAMRAYEVA¹

Supreme School of Judges

ARTICLE INFO

Article history:

Received February 2023

Received in revised form

15 February 2023

Accepted 15 March 2023

Available online

25 April 2023

Keywords:

circumstance,
tax,
crime,
proof,
threat,
document,
motive,
income,
subject.

ABSTRACT

The article reveals the essence of the circumstances to be proved in the investigation of crimes in the tax sphere, and explains the importance of proving these cases in qualifying a crime. The causes and conditions that contributed to the commission of the crime are also considered.

2181-1415/© 2023 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol4-iss2-pp118-124>

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Soliq sohasidagi jinoyatlarni tergov qilishda isbotlanishi lozim bo'lgan holatlar

ANNOTATSIYA

Kalit so'zlar:

holat,
soliq,
jinoyat,
isbotlash,
xavf,
hujjat,
motiv,
daromad,
sub'yekt.

Maqolada soliq sohasidagi jinoyatlarni aniqlashda isbotlanishi lozim bo'lgan holatlarning mazmun-mohiyati yoritilgan bo'lib, ushbu holatlar isbotlanishining jinoyatni toifadagi ahamiyati bayon etilgan. Shuningdek, jinoyat sodir etilishiga yordam bergan sabablar va shart-sharoitlar yuzasidan fikr yuritilgan.

¹ Listener of the Supreme School of Judges. E-mail: adolat.jabbarovna@gmail.com

Обстоятельства, подлежащие доказыванию, при расследовании преступлений в налоговой сфере

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

обстоятельство,
налог,
преступление,
доказывание,
угроза,
документ,
мотив,
доход,
субъект.

В статье раскрывается сущность обстоятельств, подлежащих доказыванию при расследовании преступлений в налоговой сфере, и разъясняется значение доказывания этих дел при квалификации преступления. Также рассмотрены причины и условия, способствовавшие совершению преступления.

Jinoiy ish bo'yicha isbotlanishi lozim bo'lgan holatlar dalil predmeti hisoblanib, ishni mohiyatan hal qilish uchun aniqlanishi kerak bo'lgan faktik ma'lumotlar yig'indisidir. Ushbu holatlar O'zbekiton Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksining 82-moddasiga [1] binoan quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1) jinoyat ob'yekti; jinoyat tufayli yetkazilgan ziyonning xususiyati va miqdori, jabrlanuvchining shaxsini tavsiflovchi holatlar;

2) sodir etilgan jinoyatning vaqti, joyi, usuli, shuningdek, Jinoyat kodeksida ko'rsatib o'tilgan boshqa holatlari; qilmish va ro'y bergan ijtimoiy xavfli oqibatlar o'rtasidagi sababli bog'lanish;

3) jinoyatning ushbu shaxs tomonidan sodir etilganligi;

4) jinoyat to'g'ri yoki egri qasd bilan yoxud beparvolik yoki o'z-o'ziga ishonish oqibatida sodir etilganligi, jinoyatning sabablari va maqsadlari;

5) ayblanuvchining, sudlanuvchining shaxsini tavsiflovchi holatlar.

Jinoyat sodir etilishiga yordam bergan sabablar va shart-sharoitlar ham aniqlanishi kerak. Soliq jinoyatlarini tergov qilishda ushbu holatlar qonunda nazarda tutilgan jinoyatlarning o'ziga xos xususiyatlari bilan bog'liqdir.

Hodisa sodir bo'lgan haqiqiy holatlarni, shaxsning xatti-harakatlarini, ularning motivlari va oqibatlarini aniqlamasdan turib, jinoyat sodir etilganmi yoki yo'qligini, shaxsning aybdorligini va aniq nimada, qanday jazo tayinlanishi kerakligini aniqlash mumkin emas.

Soliq sohasidagi jinoyat ishlarini tergov qilishda isbotlanishi kerak bo'lgan holatlar doirasidan "asosiy fakt" deb ataladigan narsa, ya'ni jinoyat sodir bo'lgan voqea, muayyan shaxsning harakati bilan bog'liq holatlarning yig'indisi ajratiladi (shaxslar), uning (ularning) aybi [2, 10 b.].

Ushbu "asosiy fakt" tergovchi, prokuror, sud oldida turgan uchta asosiy savolda ifodalanadi:

1) tegishli harakat sodir etilganligi isbotlanganmi;

2) ushbu qilmishning aniq shaxs (ayblanuvchi, sudlanuvchi) tomonidan sodir etilganligi isbotlanganmi;

3) ushbu shaxs ushbu qilmishni sodir etishda aybdormi yoki yo'qmi.

Soliq to'lashdan bo'yin tovlash sodir etilganligini isbotlash ko'rsatilgan jinoyatni tavsiflovchi holatlarni aniqlashni talab qiladi. Bularga: jinoyat sodir etilgan vaqt, joy, usul va boshqa holatlar kiradi.

Aksariyat hollarda soliq jinoyatlari soliq inspektorlari, jamg'armalar (pensiya, ijtimoiy sug'urta va boshqalar) rahbarlarining, soliq to'lashdan bo'yin tovlash bilan bog'liq noqonuniy xatti-harakatlarga guvoh bo'lgan fuqarolarning hisobotlarida va hokazolarda ko'rsatiladi. Biroq bu hodisaning belgisi bunday xabarda jinoyat sodir etilganligini isbotlash, uning barcha holatlarini aniqlash zaruriyatini istisno etmaydi.

Soliq to'lashdan bo'yin tovlash usuli ushbu jinoyatning elementidir, chunki kodeks va qonunda daromadlar to'g'risidagi deklaratsiyani taqdim etmaslik yoki deklaratsiyaga daromadlar yoki xarajatlar to'g'risidagi ma'lumotlarni ataylab buzib ko'rsatilgan ma'lumotlarni kiritish yo'li bilan bo'yin tovlash aniq belgilab qo'yilgan va "O'zbekiston Respublikasi fuqarolaridan, ajnabiy fuqarolardan va fuqaroligi bo'lmagan shaxslardan olinadigan daromad solig'i" to'g'risidagi qonunda – deklaratsiya topshirish majburiy bo'lgan holatlar bayon qilingan.

Kriminalistik adabiyotlar soliq to'lashdan bo'yin tovlash usulini isbotlashda quyidagi holatlarni aniqlash zarurligini ko'rsatadi:

1) daromadlarni kam baholash va (yoki) xarajatlar to'g'risidagi ma'lumotlarni noto'g'ri taqdim etish yoki boshqa soliq solish ob'yektlarini yashirish;

2) buxgalteriya hujjatlarida daromadlar yoki xarajatlar to'g'risidagi ma'lumotlar buzilgan yoki boshqa soliq solish ob'yektlari yashiringan:

– bu ma'lumotlar faqat soliq hisob-kitoblarida buzib ko'rsatilganmi va soliq inspeksiyasiga taqdim etilgan buxgalteriya hisobotlarida to'g'ri aks ettirilganmi;

– ular bir vaqtning o'zida soliq hisob-kitoblarida va soliq inspeksiyasiga taqdim etilgan buxgalteriya hisobotlarida buzib ko'rsatilgan, lekin balans va analitik buxgalteriya hujjatlarida to'g'ri aks ettirilganmi;

– ular bir vaqtning o'zida soliq hisob-kitoblarida, moliyaviy hisobotlarda, balanslarda buzib ko'rsatilganmi, lekin birlamchi buxgalteriya hujjatlarida to'g'ri aks ettirilganmi;

– daromadlar yoki xarajatlar to'g'risidagi ma'lumotlarni buzib ko'rsatish yoki boshqa soliq solish ob'yektlarini yashirish birlamchi hujjatlardan boshlanmaganligi, keyin esa bu buzib ko'rsatilgan ma'lumotlar yuqorida qayd etilgan boshqa hujjatlarga kiritilganligi;

– birlamchi buxgalteriya hujjatlarini tuzmagan holda daromadlar yoki boshqa soliq solish ob'yektlari to'g'risidagi ma'lumotlar yashirilganmi;

– boshqa soliq solish ob'yektlarini yashirish boshqa usullar bilan sodir etilganmi [3].

Soliq jinoyatlarini sodir etish usulini belgilashning bunday sxemasi juda maqbuldir, ammo bu holda biz faqat qaysi hujjatlarda soliq solish ob'yektlari to'g'risidagi ma'lumotlarning buzilishi aks ettirilganligi haqidagi savolga javob beramiz. Ko'rinib turibdiki, usul haqidagi ma'lumotlar bu holat bilan cheklanmagan.

Usulni jinoyat sub'yektlari, shuningdek, jinoyat sodir etish vositalari o'rtasidagi tajovuz ob'yekti bilan aloqalar va munosabatlar tizimi sifatida tushunishga asoslanib, usulni belgilash, soliq to'lashdan bo'yin tovlash uchun quyidagi savollarga ham javob berish kerak:

– qancha jinoyatchilar bor edi va ularning rollari qanday taqsimlangan;

– ularning har biri tomonidan qanday harakatlar (harakatsizlik) va qanday ketma-ketlikda amalga oshirilganligi;

– sub'yektlarning harakatlari qanday o'zaro bog'liq edi;

– qaysi soliq solish ob'yektlari yashiringanligi;

– tajovuz ob'yektiga qanday ta'sir ko'rsatdi (e'tibor bermaslik, buzish, niqoblash).

Soliq jinoyatini sodir etish vaqti kriminalistik belgilarining elementi sifatida vaqt xususiyatlar bilan cheklanmaydi: yil, oy, sana. U hodisaning boshqa elementlari bilan munosabatlarining umumiylikida ko'rib chiqiladi. Bunday holda, u ma'lum bir davriylik bilan bog'liq. Jinoyatning tugash vaqti soliqni amalda to'lamagan vaqt hisoblanadi. Biroq soliq jinoyatining tugash vaqti va soliq to'lash vaqti bir xil narsa emas. Soliq jinoyati sodir etilgan vaqtni aniqlash uchun quyidagi savollarga javob berish kerak:

- soliq organiga ma'lumotlarni taqdim etish va soliq yoki sug'urta mukofotini to'lash muddatlari qanday;
- soliq organiga tegishli hujjatlar taqdim etilganligi;
- harakatlar sodir etilganda, buning natijasida soliq solish ob'yektlari to'g'risidagi ma'lumotlar buzilgan;
- moliyaviy va xo'jalik operatsiyalari amalga oshirilganda, ular to'g'risidagi ma'lumotlar buxgalteriya hujjatlarida aks ettirilmagan;
- qaysi soliq davrida (davrlarida) soliq solish ob'yektlari yashirilgan va soliqlar to'lanmagan [4].

Jinoyat sodir etgan shaxs va uning aybi (jinoyatning sub'yektiv tomoni) aniqlanishi kerak. Har qanday shakldagi va har qanday turdagi mol-mulkni to'lashdan bo'yin tovlaganlik uchun jinoiy javobgarlik soliqlarni to'lash to'g'risidagi hujjatlarni rasmiylashtirish va soliq organlariga taqdim etishi shart bo'lgan, tegishli hujjatlarga ob'yektlar to'g'risida ataylab buzib ko'rsatilgan ma'lumotlarni kiritgan rahbarlar zimmasiga yuklanadi. Chunki, soliqqa tortish, soliq solinadigan bazani noqonuniy ravishda kamaytirish ularning imzolari bilan tasdilanadi. Qoidaga ko'ra, buxgalteriya hujjatlarini to'ldiruvchi va imzolagan tashkilot rahbari, bosh buxgalter, buxgalterlar, kassirlar, moliyaviy javobgar shaxslar jinoiy javobgarlikka tortiladilar.

Tashkilotlardan soliq to'lashdan bo'yin tovlaganlik uchun rahbar va bosh buxgalter vazifalarini haqiqatda bajargan shaxslar ham javobgarlikka tortilishi mumkin. Bunday shaxslar tashkilot bilan rasmiy ravishda mehnat munosabatlarida bo'lishi mumkin emas. Odatda, bunday hollarda tashkilotning rasmiy rahbarlari hisoblanadi. Soliq jinoyatini sodir etishda nafaqat bevosita aybdorlar, balki jinoyatni sodir etishni tashkil etgan yoki ushbu jinoyatga rahbarlik qilgan yoxud soliq to'lovchi tashkilot rahbarini, bosh (katta) buxgalterini uni sodir etishga ko'ndirgan shaxslar ham ishtirok etishi mumkin. Maslahat, ko'rsatma va hokazolar bilan jinoyat sodir etishda yordam bergan bunday shaxslar tashkilotchi, qo'zg'atuvchi yoki sherik sifatida javobgar bo'ladi.

Shunday qilib, soliq jinoyatini sodir etish faktini isbotlashda jinoyatning predmeti bilan bog'liq bo'lgan quyidagi holatlarni aniqlash kerak:

- ayblanuvchi yoki sudlanuvchi qanday lavozimni egallagan;
- uning (ularning) vazifalari qanday edi;
- qanday normativ hujjatlar unga (ularga) tegishli hujjatlarni tuzish va taqdim etish majburiyatini yuklaganligi va hokazo;
- sudlanuvchilardan qaysi biri jinoyatning ob'yektiv tomonini tashkil etuvchi aniq harakatlarni amalga oshirganligi (birlamchi buxgalteriya hujjatlari, balanslar, buxgalteriya hujjatlariga buzib kirishgan, soliqni byudjetga o'tkazmagan va hokazo);
- agar sudlanuvchilar tashkilot bilan mehnat munosabatlarini rasmiylashtirmagan bo'lsa, ular aslida qanday funksiyalarni bajargan;
- ularning tashkilot xodimlari bilan munosabatlari qanday edi [5].

Soliq jinoyatlarini sodir etganlik uchun jinoiy javobgarlikka tortish uchun qilmishning sub'yektiv tomonini tavsiflovchi, ya'ni qilmish soliqlarni to'lashdan bo'yin tovlash maqsadida qasddan sodir etilganligini tasdiqlovchi faktlar aniqlanishi kerak. Sub'yektiv tomonning ushbu belgilaridan tashqari, jinoyat motivlarini aniqlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Soliq jinoyatlarining motivlari, maqsaddan farqli o'laroq, turli xil bo'lishi mumkin: g'arazli niyat, jamoa va korxonaning noto'g'ri tushunilgan manfaatlari va boshqalar. Bu holatda jinoyatni kvalifikatsiya qilish uchun motiv muhim bo'lmasa-da, u jazo tayinlanishiga ta'sir qilishi mumkin.

Tergovchi, sud jazoni yengillashtiruvchi va qonunda nazarda tutilmagan boshqa holatlarni ham aniqlashi mumkin. Soliq jinoyatlarini tergov qilish va sud tomonidan ko'rib chiqishda javobgarlikni og'irlashtiruvchi holatlar quyidagilar bo'lishi mumkin: takroran jinoyat sodir etish, jinoyatda ayniqsa faol ishtirok etish, guruh yoki uyushgan guruh tarkibida oldindan til biriktirib jinoyat sodir etish va h.k..

Sodir qilingan qilmish va uning natijasida kelib chiqadigan jinoiy oqibatlar, yetkazilgan zararining xususiyati va miqdori, shuningdek, boshqa tegishli faktlar o'rtasida bog'liqlik mavjudligi isbotlanishi kerak. Soliq jinoyatlaridan kelib chiqadigan zarar davlat soliqlarning tegishli summalarini olmaganligidan iborat.

Bunda jinoyatning kvalifikatsiyasi, shuningdek, aybdorlik darajasi va jazoning og'irligi yetkazilgan zarar miqdoriga bog'liq.

Shunday qilib, soliq to'lashdan bo'yin tovlashni tergov qilishda to'lanmagan soliq summasi eng kam miqdordan oshib ketgan miqdorni tashkil etganligini, aks holda qilmishda jinoyat tarkibining barcha belgilari mavjud emasligini ko'rsatadigan faktlarni aniqlash kerak.

Buning uchun siz quyidagi savollarga javob berishingiz kerak:

- soliq solish ob'yektlari qanday miqdorda yashirilganligi;
- har bir soliq solish ob'yektiga nisbatan qanday soliq stavkasi qo'llaniladi;
- qancha soliq to'lanmaganligi;

Qoidaga ko'ra, soliq to'lamaslikning asosiy sababi huquqiy madaniyatning pastligi, haddan tashqari moddiy ehtiyojlar, qarama-qarshiliklarning mavjudligi sababli soliq to'lovchilarning davlat soliq siyosatiga salbiy munosabati hisoblanadi.

Bir tomondan jamiyat va davlat manfaatlari, ikkinchi tomondan mulkdorning manfaatlari o'rtasidagi soliq jinoyatlarining asosiy sabablari quyidagilar bilan ifodalanadi. Jumladan, beqaror iqtisodiy vaziyatda, o'zaro to'lovlar amalga oshirilmagan taqdirda, alohida korxonalarining o'sib borayotgan soliqlarni to'lash qobiliyati pasayishi; soliq qonunchiligining nomukammalligi soliq jinoyatlari sonining ko'payishiga olib keladigan mustaqil sababdir.

Jinoyatning predmeti – bu huquqbuzar o'z faoliyati natijasiga erishish uchun unga ta'sir ko'rsatadigan ob'yekt (ob'yekt, atrofda moddiy dunyo predmeti). Jinoyat sodir etishda sub'yekt juda ko'p miqdordagi turli xil ob'yektlarga ta'sir qilishi mumkin. Masalan, o'g'irlik sodir etganda, u jinoyat sodir bo'lgan joyga etib borish uchun transport vositasidan foydalanishi va undan qochishi, xonaga kirish uchun turli xil vositalardan foydalanishi, qulfni yoki boshqa qulflash moslamasini buzishi, eshik yoki derazalarni shikastlashi va hokazo. Huquqbuzar atrofda ko'plab ob'yektlarga ta'sir ko'rsatishiga qaramay, faqat u egalik qilgan mulk jinoiy tajovuzning predmeti bo'ladi.

Har qanday davlat ma'lum moddiy va moliyaviy bazaga ega bo'lgandagina mavjud bo'lishi mumkin. Oddiy qilib aytganda, u o'z apparatini saqlash va o'z funksiyalarini amalga oshirish jarayonida yuzaga keladigan xarajatlarni qoplash uchun pulga ehtiyoj sezadi. Pul ishlab chiqarilgan mahsulot (ish, xizmat)ni sotish, ya'ni moddiy ishlab chiqarish sohasidagi faoliyatni amalga oshirish orqali olinishi mumkin. Biroq davlat faoliyati o'z mohiyatiga ko'ra boshqaruv faoliyatiga tegishli bo'lib, uning jarayonida tovar shaklida yangi qiymat yaratilmaydi. Boshqacha qilib aytganda, ma'lum bir davlat xizmatchisining, xususan, butun davlat apparatining mehnati qiymati pul bilan ifodalangan o'sha mahsulot (tovar)ni yaratmaydi.

Davlatning o'z mablag'larini olish usullari juda ko'p. Ba'zi hollarda u o'z egasi tomonidan davlatga ixtiyoriy ravishda pul o'tkazishga asoslangan usuldan foydalanadi. Ushbu usulning klassik namunasi davlat kreditlari (ichki va tashqi). Boshqalarida esa davlat o'z mulkidan foydalanishdan daromad oladi (masalan, o'ziga tegishli bo'lgan yer uchastkalarini ijaraga beradi, buning uchun to'lov oladi). Uchinchidan, u o'zining sotuvchisi vazifasini bajarib, ba'zi xizmatlari uchun haq oladi. Ushbu ro'yxatni davom ettirish mumkin, ammo zamonaviy davlat o'zi uchun zarur bo'lgan mablag'larni olishning asosiy usuli bu soliqlardir.

“Soliq” atamasi uzoq vaqtdan beri qo'llanilgan va huquqiy hujjatlar matnlarida ham, adabiyotlarda ham juda tez-tez qo'llaniladi. Biroq bu konsepsiyaning mazmuni munozarali bo'lib qolmoqda. Shu bilan birga, soliqning to'g'ri ta'rifi juda muhimdir. Eng avvalo, soliqni byudjetga to'lanadigan boshqa to'lov turlaridan chegaralash va har bir to'lov turiga ushbu to'lovning iqtisodiy mohiyatiga mos keladigan huquqiy rejimni berish kerak. Bundan tashqari, bu savol rasmiy sabablarga ko'ra muhim bo'lishi mumkin. Demak, ma'lum bir mamlakatda belgilangan tartib tufayli soliq va yig'imlar turli davlat organlari tomonidan (birinchisi, masalan, parlament tomonidan, ikkinchisi hukumat tomonidan) kiritilishi mumkin, ular turli xil mablag'larning foydali manbalari bo'lishi mumkin va ularni to'lamaganlik uchun qonuniy javobgarlik va boshqalar belgilanishi mumkin.

O'ziga xos iqtisodiy mazmun va huquqiy xususiyatga ega bo'lgan soliqlar majburiy to'lov turlaridan biri hisoblanadi. Bundan tashqari, “soliqlar” tarkibiga “soliqsiz to'lovlarni” kiritish mantiqning elementar qonunlariga zid bo'lishni anglatadi. Va nihoyat, Soliq kodeksi “soliq” va “yig'im” tushunchalarini ajratib turadi, shuningdek, “boshqa majburiy to'lovlar” toifasini kiritadi, bunda yig'imlar va to'lovlar kabi majburiy ajratmalar tushuniladi. Shuning uchun, hatto rasmiy nuqtai nazardan ham, “davlat boji” kabi majburiy to'lov bir vaqtning o'zida soliq bo'lishi mumkin emas.

Soliq jinoyatlari soliqqa tortish jarayonida yuzaga keladigan ijtimoiy munosabatlarga tajovuzda anglashiladi:

- soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarni hisoblash va to'lash jarayonida;
- ularning o'z vaqtida va to'liq to'lanishi ustidan nazoratni amalga oshirishda.

Soliqlarni to'lashdan bo'yin tovlash holatlarida jinoyat natijasida yetkazilgan zarar qonun hujjatlariga muvofiq to'lanishi lozim bo'lgan ayrim mablag'larning davlatga tushmasligi yoki uzoq muddatda kelib tushishidan iborat bo'ladi. Biroq bu mablag'larni muayyan narsa shaklida ajratish mumkin emas. Ular soliq solish ob'yekti (soliq bazasi) xarajat xususiyatlarining ma'lum bir qismida ifodalangan mavhumlikni ifodalaydi.

Lekin soliq narsa emas, moddiy olam ob'yekti emas, balki bir qator elementlarni (soliq solish ob'yekti, soliq solinadigan baza, soliq stavkasi, hisoblash tartibi va boshqalar) o'z ichiga olgan murakkab tizimdir. Bularning barchasi soliq jinoyatlarini

sodir etishda tajovuz sub'yektining muhim o'ziga xos xususiyatlari haqida tushuncha shakllantiradi, uni fazoviy jihatdan aniqlangan narsa sifatida ajratib bo'lmaydi [6]. Ushbu o'ziga xoslikni hisobga olgan holda, soliq to'lashdan bo'yin tovlashda huquqbuzarlik sub'yektini tavsiflashda jinoyatchi tomonidan ta'sir ko'rsatadigan (yashirin, niqoblangan, buzib ko'rsatilgan va hokazo) soliqqa tortishning barcha asosiy elementlarini hisobga olish kerak bo'ladi.

Shunday qilib, aksariyat hollarda soliq jinoyatlarining ob'yekti aniqlanadi. Shu bilan birga, jinoiy soliq to'lashdan bo'yin tovlashni tavsiflashda mualliflar jinoyat sub'yekti tegishli ijtimoiy munosabatlarni buzadigan jinoiy tajovuz sub'yektini deyarli eslatib o'tmaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. <https://lex.uz/acts/-111460>
2. Алмазов С.Н. Налоговая реформа: общественная оценка путей и способов осуществления // Финансы. 1995. № 12. с.10.
3. Астапкина С.М. Криминалистика. Расследование преступлений в сфере экономики. – Н. Новгород, 1995. – 78 с.
4. Бедняков Д.И. Не процессуальная информация и расследование преступлений. – М.: Юрид. лит. 1991. – 56 с.
5. Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. От теории к практике. – М.: Юрид. лит., 1988. – 90 с.
6. Кучеров И.И. Налоговые преступления. Учебное пособие. М., ЮрИнфоР. 1997. – 134 с.